

PRETHODNO PRIOPĆENJE

UDK 338:65.012(497.5)

*Prof. dr. sc. Marica Škrtić**Mihaela Mikić, dipl. oec.***GOSPODARSKO ZNAČENJE HRVATSKOGA
PODUZETNIŠTVA – ŠANSE I ZAMKE****ECONOMIC IMPORTANCE OF CROATIAN
ENTREPRENEURSHIP – POSSIBILITIES AND PITFALLS**

SAŽETAK: Poduzetništvo u malim, srednjim i velikim poduzećima predstavlja generator gospodarskog razvoja i zapošljavanja u svim nacionalnim ekonomijama suvremenog svijeta. Zbog visokih stopa nezaposlenosti i ekonomske neefikasnosti gospodarstva u cjelini poduzetništvo u Republici Hrvatskoj predstavlja mogući potencijal gospodarskog prosperiteta. Međutim, ekonomski položaj malih i srednjih poduzeća u uvjetima globalizacije postaje sve složeniji, njihov životni vijek sve kraći, konkurencija iz dana u dan sve veća, potrošači sve zahtjevniji.

U cilju jačanja gospodarskog značenja hrvatskoga malog poduzetništva, prvenstveno treba povećati ekonomsku efikasnost poslovanja hrvatskih malih i srednjih poduzeća, podići razinu tehničko-tehnološke opremljenosti, kadrovske stručnosti, menadžerske sposobnosti... Započeti proces klasterizacije u Republici Hrvatskoj može predstavljati dobar put za povećanje ekonomske efikasnosti hrvatskih malih i srednjih poduzeća.

KLJUČNE RIJEČI: poduzetništvo, gospodarski rast, produktivnost poslovanja, globalna konkurentnost.

ABSTRACT: Entrepreneurship in small, medium and large enterprises represents a generator of economic development and employment in all national economies of the contemporary world. In the Republic of Croatia, entrepreneurship, due to high unemployment rates and economic inefficiency, represents a possible potential of economic prosperity. Economic position of small and medium enterprises in the terms of globalization becomes more complex every day, their life cycle shorter, competition stronger and consumers more demanding.

With the goal of strengthening economic position of Croatian small and medium entrepreneurship, we need to increase economic efficiency of Croatian small and medium enterprises, to introduce new technologies, to improve managerial skills and knowledge, etc. Cluster development in the Republic of Croatia might be the way of increasing economic efficiency of Croatian small and medium enterprises.

KEY WORDS: Entrepreneurship, economic growth, business productivity, global competitiveness.

1. UVOD

Poduzetništvo u malim, srednjim i velikim poduzećima predstavlja generator gospodarskog razvoja i zapošljavanja u svim nacionalnim ekonomijama suvremenog svijeta. U Republici Hrvatskoj, poduzetništvo zbog visokih stopa nezaposlenosti i ekonomske neefikasnosti gospodarstva u cjelini, predstavlja mogući potencijal gospodarskog prosperiteta, stoga je Vlada Republike Hrvatske u projektu „Hrvatska u 21. stoljeću“ apostrofirala malo poduzetništvo kao generator razvoja hrvatskoga gospodarstva u cjelini. Svoj stav Vlada temelji na činjenici da mala i srednja poduzeća u 2005. godini čine 98,50% ukupnog broja hrvatskih poduzeća, zapošljavaju 51,92% djelatnika, ostvaruju 38,36% ukupnog prihoda i oko 37% dobiti ukupnog gospodarstva Republike Hrvatske.

Međutim, ekonomski položaj malih i srednjih poduzeća u uvjetima globalizacije postaje sve složeniji, njihov životni vijek sve kraći, konkurencija iz dana u dan sve veća, potrošači sve zahtjevniji..., stoga se s razlogom postavlja pitanje: Može li hrvatsko malo poduzetništvo biti generatorom gospodarskog razvoja, može li smanjiti današnje visoke stope nezaposlenosti, povećati ekonomsku efikasnost poslovanja, obogatiti ponudu robe i usluga, povećati kvalitetu života i rada, predstavljati mogući potencijal gospodarskog prosperiteta...?

U traženju odgovora na postavljena pitanja svakako treba krenuti od analize i ocjene ekonomskog položaja malog poduzetništva u gospodarskoj strukturi Republike Hrvatske, njihove ekonomske efikasnosti i ostvarenih pokazatelja uspješnosti u prethodnom razdoblju poslovanja. Zašto? Zato što nikada nije moguće ponuditi prijedlog mjera za povećanje gospodarske efikasnosti bez prethodne objektivne analize postojećeg stanja, bez sagledavanja vlastitih prednosti i slabosti, bez analize faktora koji utječu na ekonomski položaj i uspješnost poslovanja. Kad je riječ o hrvatskom malom poduzetništvu koje će sutra biti sastavni dio gospodarstva Europske unije, onda analizu treba proširiti i na ocjenu mjesta, značenja i gospodarskog položaja malog poduzetništva u okviru Europske unije. Na temelju navedene analize u ovom radu u konačnici se pokušava odgovoriti i na pitanje je li Europska unija šansa ili zamka za hrvatsko malo poduzetništvo?

2. ZNAČENJE MALIH I SREDNJIH PODUZEĆA ZA HRVATSKU EKONOMIJU

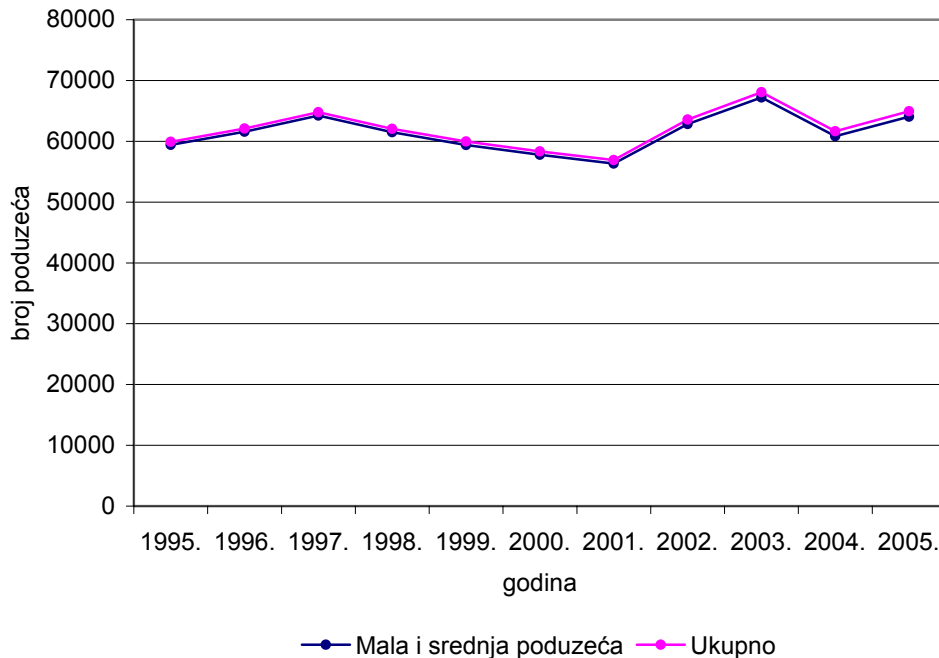
Prema financijskim pokazateljima poslovanja poduzetnika 2005. godine u Republici Hrvatskoj posluje 71 803 poduzetnika s ukupno 813 762 zaposlenika od čega na mala i srednja poduzeća otpada 70 729 poslovnih subjekata s 422 543 zaposlenika¹.

Naime, od 1990. (što i pokazuje grafikon 1.), kada su i formalno stvoreni institucionalni uvjeti razvoja tržišne ekonomije u Republici Hrvatskoj, pa do 1997. godine, imamo pravu eksploziju razvoja malih i srednjih poduzeća. Godine 1990. broj malih poduzeća

¹ Izvor podataka: Fina

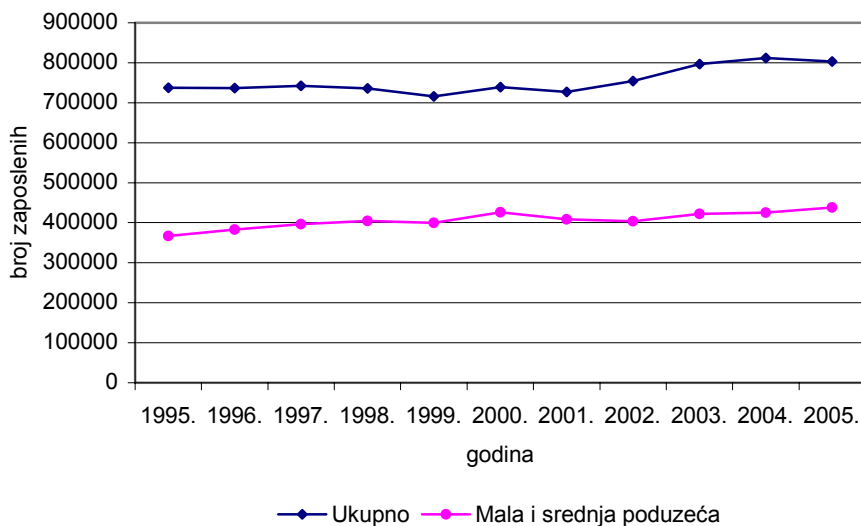
iznosio je 8 815, a 1997. godine 62 501, što predstavlja povećanje broja malih poduzeća za oko 7 puta! U istom razdoblju broj srednjih poduzeća povećan je za 19%. Od 1997. godine do danas imamo relativno stabilan broj malih i srednjih poduzeća time što treba naglasiti trend porasta u 2002. i 2003. godini kada u Hrvatskoj djeluje Ministarstvo za malo i srednje poduzetništvo koje mjerama poticaja utječe na porast broja malih poduzetnika u Hrvatskoj.

Grafikon 1.: Kretanje broja poduzeća u Republici Hrvatskoj

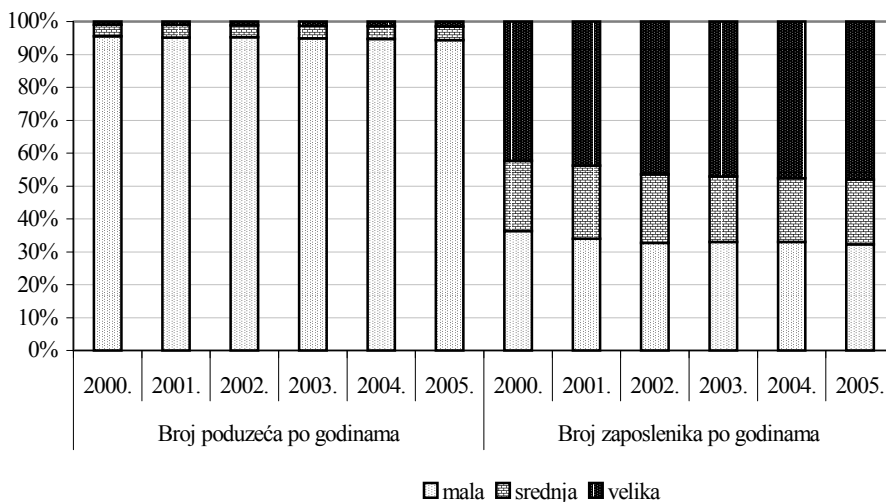

Izvor: Fina, obrada autori.

Eksploziju broja malih poduzeća, na žalost, nije pratila i eksplozija broja zaposlenih, jer je prosječan broj zaposlenih u okviru malih poduzeća 1995. godine iznosio 3.42, 2000. godine 4.81, a 2005. godine 3.89. U srednjim je poduzećima taj broj bio 125,94 prosječno zaposlenih u 1995., 77.49 prosječno zaposlenih u 2000. i 53,80 prosječno zaposlenih u 2005. godini (grafikon 2.). Iz navedenog možemo zaključiti da je u promatranom razdoblju došlo do okrupnjavanja malih poduzeća uz istodobno smanjenje broja zaposlenih u srednjim poduzećima.

Grafikon 2.: Struktura hrvatskog gospodarstva - broj zaposlenih

Izvor: FINA, obrada autori.

Grafikon 3.: Struktura poduzeća i broj zaposlenih

Izvor: FINA, obrada autori.

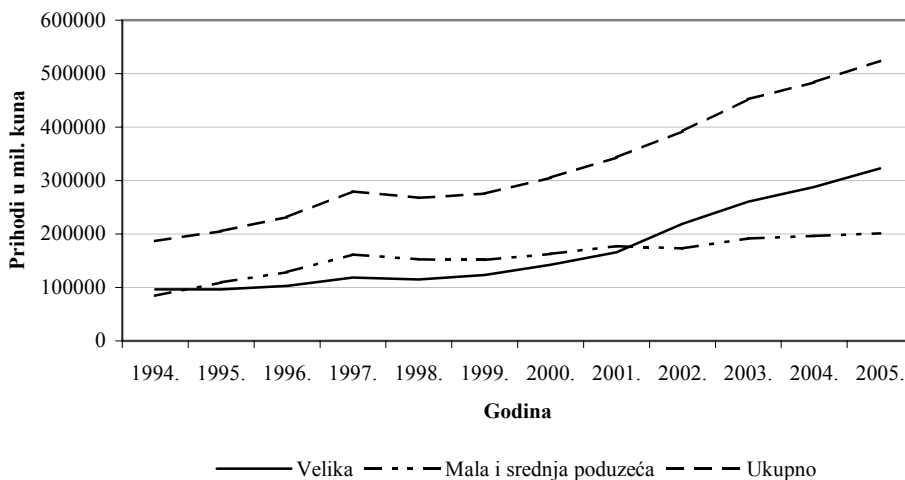
Analiza strukture gospodarstva prema različitim kriterijima daje odgovor na pitanje o važnosti malih i srednjih poduzeća u nekom gospodarstvu (grafikon 3.). Možemo zaključiti da su u Hrvatskoj mala i srednja poduzeća:

- najbrojnija poduzeća (98.50% ukupnog broja poduzeća)
- zapošljavaju nešto više od pola ukupnog broja zaposlenih (51,92%)
- ostvaruju 38,36% ukupnog prihoda u 2005. te
- ostvaruju oko 37% dobiti ukupnog gospodarstva Republike Hrvatske.

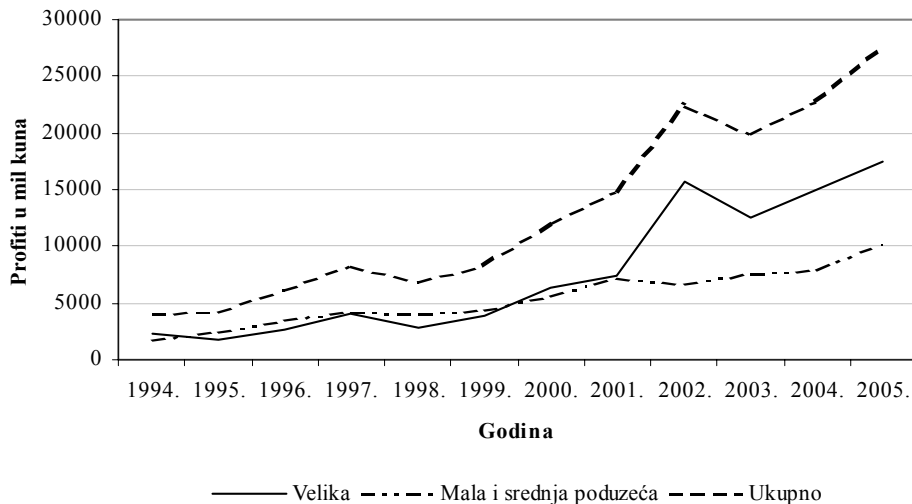
3. FINANCIJSKI POKAZATELJI MALOG PODUZETNIŠTVA

U razdoblju od 1994. do 2001. godine mala i srednja poduzeća ostvaruju više od 50% ukupnog prihoda Republike Hrvatske, dok nakon 2001. godine dolazi do njihova relativnog opadanja u strukturi ukupnog prihoda zbog porasta konkurencije jačanjem procesa globalizacije. Naime, globalno tržište pogoduje velikim poduzećima jer je povezano s velikim ulaganjima u inovacije, u istraživanje tržišta, u ekonomsku promidžbu itd. za što mali poduzetnici nemaju dovoljno ni znanja ni kapitala. Ipak, u razdoblju koje slijedi, a posebno u 2004. godini, iz veličine ostvarenog ukupnog prihoda možemo zaključiti da je okrupnjavanjem uspješnih malih i srednjih poduzeća poboljšan njihov ekonomski položaj i povećan udjel u strukturi ostvarenog ukupnog prihoda (grafikon 4.).

Grafikon 4.: Struktura hrvatskog gospodarstva – ukupni prihodi (mil. kn)

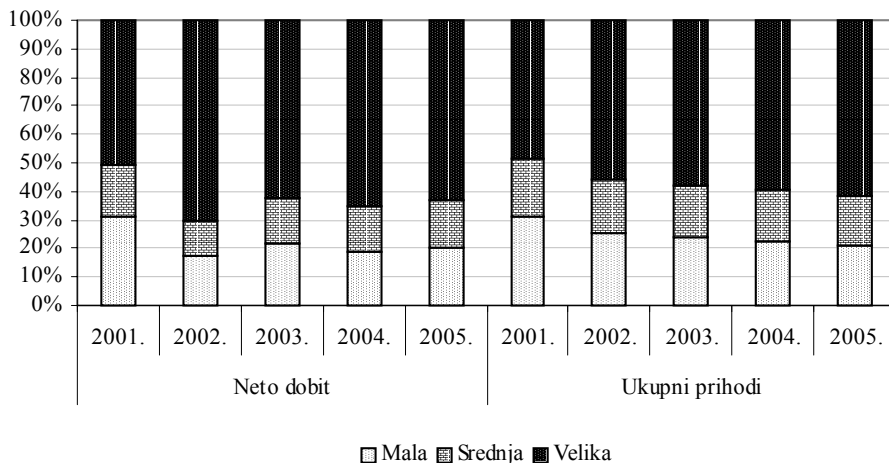

Izvor: FINA, obrada autori.

Grafikon 5.: Struktura hrvatskog gospodarstva – neto dobit (mil. kn)

Izvor: FINA, obrada autori.

Naredne slike, od 2004. do 2006. odražavaju relativno stabilnu strukturu uz blagi trend povećanja važnosti velikih i smanjenja važnosti malih poduzeća u gospodarskoj strukturi Republike Hrvatske.

Grafikon 5.: Struktura prihoda i profita

Izvor: FINA, obrada autori.

U razdoblju od 2000. do 2005. godine smanjio se za nekoliko postotaka udjel malih i srednjih poduzeća u broju zaposlenih, ukupnom prihodu i dobiti, što se može smatrati posljedicom jačanja konkurentskog pritiska i procesa globalizacije. Naime, u uvjetima globalizacije mala i srednja poduzeća prije svega opslužuju lokalna tržišta odnosno popunjavaju praznine koje ostaju iza ponude velikih gospodarskih subjekata i istodobno zadovoljavaju potrebe tih velikih poduzeća. Značajan je i prodor malih i srednjih poduzeća na globalno tržište, bilo direktnim povezivanjem sa stranim partnerima ili suradnjom s domaćim velikim gospodarskim subjektima i zajedničkim nastupom na globalnom tržištu. Iako se važnost malog poduzetništva u gospodarstvu Hrvatske neznatno smanjuje, ipak se konstatira kako je njegova važnost relativno stabilna, a navedeno potvrđuju i podatci za 2004. godinu u kojoj dolazi do okrupnjavanja malih hrvatskih poduzeća (prosječan broj zaposlenih u malim poduzećima 2004. godine iznosi 4,77) čime se povećavala i njihova ekonomska i tržišna snaga. Na žalost 2005. godine smanjuje se prosječan broj zaposlenih u malim poduzećima na 3,89 djelatnika. Istodobno se smanjuje i masa ostvarenog ukupnog prihoda malih poduzeća u strukturi gospodarstva Republike Hrvatske iz čega bez daljnjega možemo zaključiti da proces globalizacije više pogoduje velikim nego malim poduzećima.

Po strukturi djelatnosti najveća je zastupljenost malih i srednjih poduzeća u okviru trgovine na veliko i malo, financijskog poslovanja, poslovanja nekretninama, hotelima i restoranima, ribarstvu i građevinarstvu, a posebno treba istaknuti porast malih poduzeća u okviru djelatnosti obrazovanja (privatne srednje škole i veleučilišta).

Mala i srednja poduzeća su najčešće aktivna u trgovini na veliko i malo i to kako po broju poduzeća tako i po prihodima koji se ostvaruju. Druga po važnosti djelatnost malih i srednjih poduzeća je poslovanje nekretninama i to prema kriterijima broju poduzeća i dobiti. Prerađivačka industrija je treća važna djelatnost malih i srednjih poduzeća i to kako prema broju zaposlenih tako i prema ostvarenom ukupnom prihodu i dobiti. Posljednja značajna djelatnost je građevinarstvo i to prema broju zaposlenih i ukupnom prihodu².

Malo poduzetništvo je najmanje zastupljeno u javnoj upravi, obrani i obvezatnom socijalnom osiguranju, u rudarstvu i opskrbi električnom energijom, plinom i vodom, što je i razumljivo s obzirom na prirodu tih poslova.

4. EFIKASNOST MALIH I SREDNJIH PODUZEĆA REPUBLIKE HRVATSKE

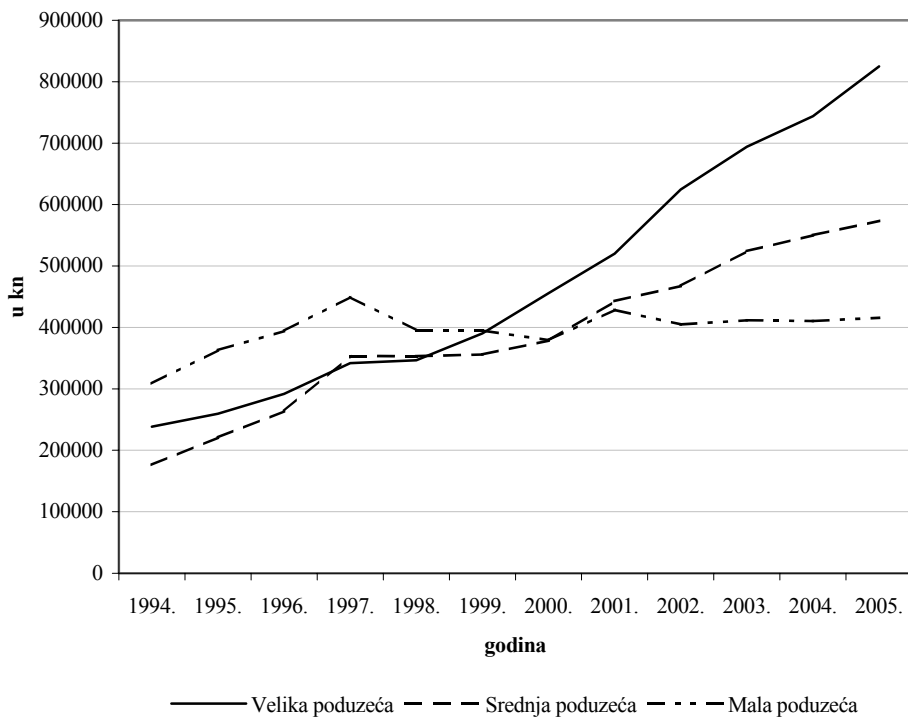
Efikasnost se mjeri koliko su uspješno inputi transformirani u outpute. U ovom radu istražujemo produktivnost kao osnovno mjerilo ekonomske efikasnosti. Produktivnost je veličina koja mjeri odnos outputa (prihoda, profita) poduzeća po jedinici rada (broj zaposlenih). Ovaj pristup omogućuje usporedivost veličina.

Prema kriteriju ukupnog prihoda po zaposlenom, produktivnost malih poduzeća od 1996. do 2005. godine u stalnom je zaostajanju u odnosu na produktivnost srednjih, a

² Izvor podataka: Fina, obrada autori.

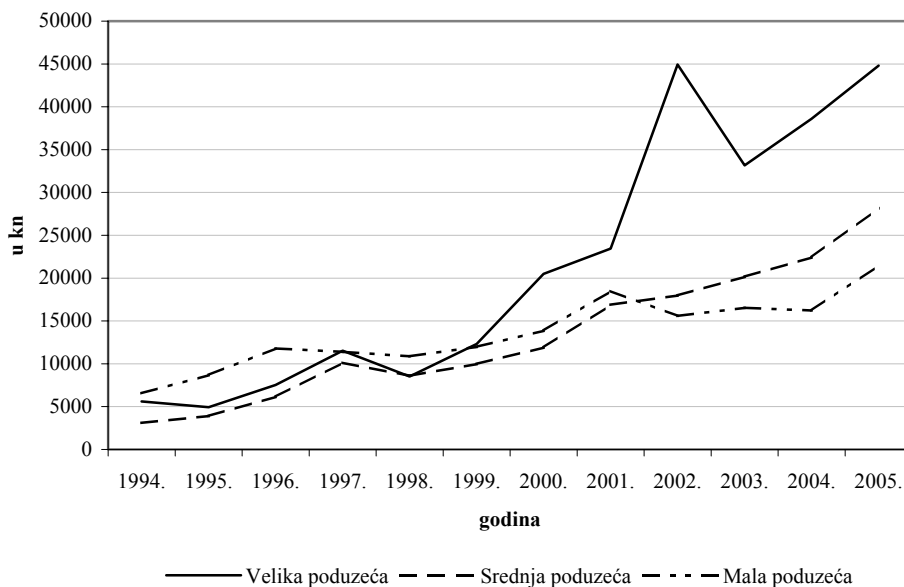
pogotovo u odnosu na produktivnost velikih poduzeća. Produktivnost srednjih poduzeća od 2000. do 2005. godine nadmašuje produktivnost hrvatskih malih poduzeća, ali u istom razdoblju znatno je niža od produktivnosti velikih poduzeća (grafikon 6.).

Grafikon 6.: Ukupan prihod po zaposlenom

Izvor: Fina, obrada autori.

Prema drugom kriteriju mjerenja produktivnosti – dobit po zaposlenom - mala poduzeća od 1994. do 2000. godine bilježe veću produktivnost u odnosu na srednja i velika, ali od 2000. do 2005. godine razlika u odnosu na srednja i velika postaje sve veća (grafikon 7.). Iz navedenih komparativnih prikaza dinamike stopa produktivnosti mjerene odnosom ukupnog prihoda po zaposlenom i odnosom neto dobiti po zaposlenom, očigledno proizlazi da su velika poduzeća osnovni nositelji povećanja produktivnosti u gospodarskoj strukturi Republike Hrvatske, a to potvrđuje tezu da je upravo suvremena tehnologija u funkciji porasta produktivnosti poslovanja.

Grafikon 7.: Neto dobit po zaposlenom

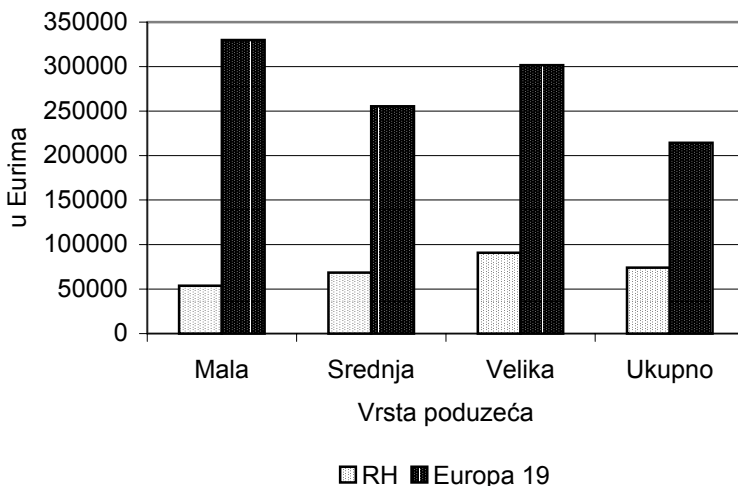
Izvor: Fina, obrada autori.

Zanimljivo je pogledati razinu i promjene produktivnosti prema pojedinim aktivnostima malih i srednjih poduzeća. Najviša produktivnost mjerena ukupnim prihodom po zaposlenom ostvaruje se u trgovini na veliko i malo i financijskom poslovanju, a mjerena pomoću dobiti po zaposlenom, u financijskom poslovanju.

Ono što značajno olakšava rad i efikasniju prilagodbu proizvodnih i poslovnih programa potrebama i zahtjevima tržišta potražnje, a što je posebno značajno za efikasnost malih i srednjih poduzeća, jesu suvremena tehnologija, suvremena organizacija i suvremena komunikacija.

U cilju objektivnog sagledavanja ekonomskog položaja hrvatskih malih i srednjih poduzeća u okviru Europske unije, čijom članicom će hrvatsko gospodarstvo uskoro postati, značajno je komparativno ocijeniti ostvarene stope produktivnosti hrvatskih i europskih malih i srednjih poduzeća. Na grafikonu 8. sadržan je komparativni prikaz ostvarenih stopa produktivnosti hrvatskih malih, srednjih i velikih poduzeća u odnosu na poduzeća Europske unije 2003. godine.

Grafikon 8.: Produktivnost (prihod/broj zaposlenih) u RH i u Europskoj uniji (19-orica) 2003. godine

Prema European Commission, 2003, Observatory of European SMEs i podatcima FINE

Komparativni prikaz ostvarene produktivnosti u hrvatskim i poduzećima Europske unije ukazuju na znatno zaostajanje hrvatskih poduzeća u odnosu na europska, a za hrvatska mala poduzeća taj raskorak je najveći. Međutim, možda upravo hrvatska mala poduzeća ulaskom u Europsku uniju mogu najviše profitirati ukoliko svoju specifičnost poslovanja, svoju inovativnost i kreativnost, iskoriste u poslovnoj suradnji s europskim malim i srednjim poduzećima i podignu je na višu razinu.

5. ZNAČENJE PODUZETNIŠTVA U RAZVOJU HRVATSKOGA GOSPODARSTVA

Značenje poduzetništva u razvoju hrvatskoga gospodarstva uključuje iste odrednice kao i u ostalim europskim zemljama ili bilo gdje drugdje u svijetu. U Zelenoj knjizi „Poduzetništvo u Europi“ Europska komisija ističe sljedeće društveno značenje poduzetništva³:

a) Poduzetništvo potpomaže otvaranju novih radnih mjesta i gospodarskom rastu

Nova se radna mjesta sve više ostvaraju u novim malim poduzećima, a ne u velikim. Zemlje u kojima je bio ostvaren značajniji porast poduzetništva odlikovale su se i značajni-

³ Zelena knjiga, Poduzetništvo u Europi. Europska komisija, str. 7-8.

jim smanjenjem nezaposlenosti.⁴ Tijekom 90-ih godina prošloga stoljeća veliki broj novih radnih mjesta otvoren je u poduzećima koja su ostvarivala brzi rast. Primjerice, u Nizozemskoj je od 1994. do 1998. godine, 8% poduzeća s brzim rastom ostvarilo 60% rasta zaposlenosti unutar postojećih poduzeća.⁵ U Sjedinjenim Američkim Državama je u razdoblju od 1993. do 1996. godine u 350.000 poduzeća koja ostvaruju brzi rast, otvoreno dvije trećine sveukupnog broja novih radnih mjesta.⁶ Istraživanja ukazuju na to da poduzetništvo daje pozitivan doprinos gospodarskom rastu, premda na rast bruto domaćeg proizvoda utječu i mnogi drugi čimbenici.⁷ U Republici Hrvatskoj mala su poduzeća u razdoblju 12 godina, tj. od 1994. do 2006. godine, osigurala oko 77000 novih radnih mjesta, što je u uvjetima stope nezaposlenosti oko 18%, izuzetno značajno.

b) Poduzetništvo ima presudno značenje za konkurentnost

Novim poduzetničkim inicijativama, kojima se pokreće novo poduzeće ili preusmjera postojeće (primjerice nakon prijenosa poslovanja na novog vlasnika), povećava se produktivnost. Njima jača pritisak konkurentnosti, potiču se ostala poduzeća da odgovore jačanjem svoje učinkovitosti ili uvođenjem inovativnih rješenja. Povećanom učinkovitošću i inovacijama u poduzećima na području organizacije, procesa, proizvoda, usluga ili tržišta, jača se konkurentna snaga gospodarstva u cjelini. Ovaj proces potrošačima donosi prednost u vidu povećanog izbora i nižih cijena.

c) Poduzetništvo razvija osobne potencijale

Bit zaposlenosti nije samo u zarađivanju osobnog dohotka. Različite osobe često imaju različite kriterije kod odabira karijere, kao što su sigurnost, razina samostalnosti, raznolikost zadataka te zainteresiranost za posao. Visoka primanja mogu potaknuti ljude da putem poduzetništva zadovolje "više potrebe", kao npr. samoispunjenje i samostalnost. Britanski Household Survey je otkrio da poticaj za pokretanje poduzetničkih aktivnosti ne leži isključivo u materijalnoj motivaciji (zarada i položaj) nego i u mogućnosti samoispunjenja (sloboda, samostalnost i izazov). Za pojedine osobe koje ne mogu pronaći zadovoljavajući posao, odluka o pokretanju poduzetničke aktivnosti može djelomično ili u cijelosti biti posljedica ekonomske potrebe. Pokretanje poduzetničke djelatnosti možda im omogućiti ostvarenje povoljnijeg položaja.

d) Poduzetništvo razvija opće društvene interese

Poduzetnici su pokretačka snaga tržišno orijentiranog gospodarstva i njihovi rezultati društvu donose blagostanje, stvaraju nova radna mjesta te potrošačima omogućuju veći

⁴ Audretsch, D., B., "Entrepreneurship, A survey of the literature", listopad 2002.

⁵ Ministarstvo gospodarstva i EIM, "Entrepreneurship in the Netherlands, Innovative entrepreneurship. New policy challenges!", veljača 2002.

⁶ 350.000 od ukupno 6 milijuna poduzeća u SAD-u koja zapošljavaju radnike. "White Paper, Embracing innovation, entrepreneurship and American economic growth" ("Bijela knjiga, U zagrljaju inovacija, poduzetništvo i američki gospodarski rast"), National Commission on Entrepreneurship (NCOE) 2001. (Nacionalna komisija za poduzetništvo).

⁷ Primjerice, u Audretsch, D. B., "Entrepreneurship, A survey of the literature", listopad 2002., "Entrepreneurship: Determinants and policy in a European-US comparison", izdanje Audretsch, Thurik, Verheul i Wennekers, 2002. te u godišnjim GEM Survey Reports.

izbor. Mnoga su velika poduzeća usvojila formalne strategije socijalne odgovornosti poduzeća (Corporate Social Responsibility) zbog sve većih očekivanja javnosti u odnosu na utjecaj poslovnih aktivnosti na društvo i okoliš. Tu spada dobrovoljno uvođenje socijalne i ekološke svijesti u poslovanje te odnos sa svima zainteresiranim stranama te spoznaja da odgovorno ponašanje u poslovanju može predstavljati potporu poslovnom uspjehu. Takvim ponašanjem može biti obuhvaćena, primjerice, predanost ekološki prihvatljivoj proizvodnji ("ekoučinkovitost") ili uvažavanje interesa potrošača i vođenje poslovanja na način koji nije u suprotnosti s interesima potrošača. Mala i srednja poduzeća se odlikuju neformalnijim "duhom odgovornog poduzetništva" uz istodobno pružanje okvira i uporišta za mnoge zajednice.⁸

6. ZAKLJUČAK

Mala i srednja poduzeća apostrofiraju se danas kao snaga koja u najvećoj mjeri može omogućiti kvalitetnu i brzu promjenu gospodarske strukture neke nacionalne ekonomije. Navedeno mišljenje ima svoje teoretsko i praktično uporište. Osnivanje malih i srednjih poduzeća zahtijeva manje početničkog kapitala, omogućuje produktivno zapošljavanje određenog broja djelatnika, daje mogućnost dokazivanja vlastitog znanja i umijeća, omogućuje ostvarivanje značajnih profitnih stopa, obogaćuje ponudu, doprinosi porastu društvenog standarda...

Hrvatsko „malo gospodarstvo“ svojom inovativnošću, fleksibilnošću i ekonomskom efikasnošću, predstavlja mogući generator gospodarskog razvoja i zapošljavanja. Iako hrvatska mala i srednja poduzeća u ovom trenutku gospodarskog razvoja drastično zaostaju za ekonomskom efikasnošću malog poduzetništva zemalja Europske unije, Europska unija ipak je šansa za hrvatska poduzeća. U suradnji s poduzećima Europske unije hrvatsko malo poduzetništvo može i mora iskoristiti svoje specifičnosti, svoju individualnost, kreativnost i poslovni duh.

U cilju povećanja ekonomske efikasnosti i približavanja rezultatima poslovanja poduzećima Europske unije mala i srednja poduzeća moraju smanjiti svoje troškove poslovanja, povećati kvalitetu i poslovnost, ulagati u nove proizvode i usluge, pronalaziti nova tržišta i nove pravce distribucije. Zbog usitnjenosti, ekonomske neefikasnosti i nedostatka financijskih sredstava i potrebnog znanja, svaki za sebe to ne mogu. Moguće je samo zajedničkim snagama. Smatram da je većina malih poduzetnika svjesna postojećih problema, ali narušeno međusobno povjerenje nije moguće preko noći promijeniti. Započeti proces klasterizacije u Republici Hrvatskoj trebao bi doprinijeti povećanju ekonomske snage i konkurentne sposobnosti hrvatskoga malog gospodarstva na nacionalnom i globalnom planu.

⁸ Inicijative Komisije na ovom području obuhvaćaju "Commission Staff Working Paper on Sustainable Industrial Development", (SEC) 1999, 1729, Europska komisija, 25.10.1999. i "Communication from the Commission concerning Corporate Social Responsibility, A business contribution to Sustainable Development", COM (2002) 347 final, Europska komisija, 2.7.2002.

LITERATURA

1. *Entrepreneurship: Determinants and policy in a European-US comparison*, izdanje Audretsch, Thurik, Verheul i Wennekers, te u godišnjim GEM Survey Reports, 2002.
2. *A Dictionary of Business*, Oxford University Press, Oxford, 2002.
3. Audretsch, D. B., *Entrepreneurship, A survey of the literature*, listopad 2002.
4. Dokonal, T., *Promjena filozofije*, EUkonomist, str. 12., siječanj 2006.
5. Jelavić, A., Ravlić, P. i dr., *Ekonomika poduzeća*, reprint, 1995.
6. Ministarstvo gospodarstva i EIM, *Entrepreneurship in the Netherlands, Innovative entrepreneurship. New policy challenges!*, veljača 2002.
7. Mugler, J., *Betriebswirtschaftslehre der Klein- und Mittelbetriebe*, Wien; New York, Springer, 1993.
8. *Podatci o malim, srednjim i velikim poduzećima u Hrvatskoj za razdoblje od 2000.-2005. godine*, FINA, Zagreb, Hrvatska
9. Siropolis, Nicholas C., *Menedžment malog poduzeća*, MATE, Zagreb, 1995.
10. Škrtić, M., Svetlačić, R., Mikić, M., *Creation of Competitive Advantage through Cluster Development in Croatia*, International conference: An Enterprise Odyssey, 2006.
11. Škrtić, M., *Poduzetništvo*, Sinergija, 2006.

